

Beszámoló a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület „Változások és kölcsönhatások – A pszichoanalízis mint alkotás” címmel megrendezett 14. őszi konferenciájáról

(Stadion Hotel, Budapest, 2007. október 12-13.)

Valóban, az idei őszi konferencia a változások és kölcsönhatások konferenciája volt. Halász Anna megnyitó beszédében a címre reflektálva vetette fel a kérdést: „Ki és miért akar változni?” Válasz érkezhetsz pszichoanalitikusok, páciensek, elmélet, gyakorlat, és a konferencia részéről egyaránt. Az idei találkozó újdonsága pusztán a programkínálatot nézve is szembevető volt. A szervezők jóvoltából a konferencia megnyílt a külső, legalábbis a szűkebb pszichoanalitikus szakmai körökön kívül dolgozó előadók számára. A már idézett bevezető előadásból is kiderült, rekord született: minden eddiginél több előadás hangzott el, a meghívott előadók között jelen voltak írók, költők, irodalomtudósok, társadalomtudósok. A helyszín és a rendezvény jellege is változott. A budapesti Stadion Hotel emeleti különtermeiben zajlottak az előadások, műhelyek, a földszinti előtérben pedig könyveket vásárolhattak, nézegethettek az érdeklődők, a kávézóban akár cigaretta mellett ülve, melegben lehetett beszélgetni és pihenni. Az előadók mellett mintha a közönség is megszaporodott volna, több volt a külső (nem egyesületi tag) érdeklődő, sőt, még az évről évre hiányolt egyetemisták közül is megjelentek néhányan. A „regisztrált” érdeklődő miután kézhez kapta programfüzetet úgy érezhette magát, mint egy fesztiválon, töprenghetett, melyik programot válassza a párhuzamosan futó szekciók közül, és melyiket hagyja ki fájdalommal. A fesztiválhangulatot idézett a teltház, sok esetben a földön, vagy az asztalok tetején jutott hely a kissé később érkezetteknek. Lehetett figyelni, gondolkodni, beszélgetni, ismerkedni, csak unatkozni nem.

A „változások és kölcsönhatások” tematika, a konferencia programját áttekintve, egyszerre elvont és konkrét. Mi másról szólna a pszichoanalízis, legyen terápia, vagy teória, mint változásról és kölcsönhatásról? Ahogyan *Halász Anna* megnyitó beszédében kifejtette, az emberek azért veszik igénybe a pszichoanalízist, mert változni akarnak, önmaguk, vagy mások akarnak lenni – a korszak szükségletei szerint; a pszichoanalitikus, követve az igényeket, maga is változott, szubjektum- és múltfeltáró régészből „plasztikai sebész”, vagy éppen a változás igényét kiszolgáló alkotó segítővé. Az előadások mindegyike valamilyen módon változásokat és kölcsönhatásokat mutatott be ízlés és érdeklődés szerint. Voltak, akik az elmélet és a technika változásaira és kölcsönhatásaira koncentráltak, voltak, akik saját eseteikben a terápiás kölcsönhatásokon át mutatták be a személyes változás lehetőségét, a legtöbben mégis a pszichoanalízis és a tudás vagy kultúra egyéb területeinek kölcsönhatásával foglalkoztak. A konferencia, konkrét céljait tekintve, a pszichoanalízis művelőit hozta személyes kölcsönhatásba hagyományosan ismerős „idegen” területekkel, elsősorban az irodalommal, és viszont, a konferencián kószáló meghívott vagy pusztán érdeklődő „idegen” nézegethette a számára többé-kevésbé ismerős vagy „idegen” pszichoanalízist. Nemes Livia és Székács István személyének és örökségének bemutatása szintén konkrét kölcsönhatásokat teremtett: a két levetített portréfilm és az emlékszekciók a tanítványok és a kortársak számára emlékeket, a fiatalabbak számára a személyes sorsokat alakító (pszichoanalízis)történelmet idézték.

A *Kapcsolódó elméletek* c. szekcióban *Békés Vera* tudományfilozófus, *Kovai Melinda* szociológus és *Dúll Andrea* pszichológus adott elő. Békés Vera meggyőzően mutatta be két tudományterület kölcsönhatásának várható eredményeit. A hálózatelméleti kutatásokban kidolgozott ún. holisztikus szemléletű hálómodell képes megragadni és matematikailag leírni olyan jelenségeket, mint az Internet, idegsejtek hálózata, fehérje hálózatok, társadalmi hálózatok, nyelvi jelentések hálózatai, tudás, hír, stb terjedésének törvényszerűségei. A pszichoanalízis számára mindez azért lehet fontos, mert a hálózatelmélet fogalmi apparátusa

és módszerei lehetőséget adhatnak a „potenciális térben” szabad asszociációval, nyelvvel dolgozó analitikus-páciens kapcsolat jellegének és a terápia hatásmechanizmusának „legitim” természettudományos leírására – talán a napjainkban oly divatos neuroscience egy lehetséges és termékeny alternatívájaként.

Én egy 1960-as évekbeli pszichiátriai kórrajzon mutattam be, miképpen tükröződik egymásban a politika és a pszichiátria, a klinikai és az ideológiai normalitás/patológia elképzelések szétcsúszása hogyan hoz létre egy sajátosan ellentmondásos terápiás kapcsolatot és gyakorlatot. Dúll Andrea munkatársaival, tanítványaival végzett közös empirikus vizsgálatokat mutatott be. A vizsgálatok igazolják, hogy a hely és a környezet pszichoanalitikus értelemben tárgyként funkcionál, kötődünk hozzá, sérüléseit kapcsolati sérülésként éljük meg, a környezet, otthon elvesztése pedig a gyász munkához hasonló folyamatokat indít be. Az előadó kiemelte, hogy a vizsgálatok eredményei új szempontokat adhatnak a gyakorlatban is, például a hajléktalan-ellátás, menekültpolitika területein.

Talán a konferencia legérdekesebb és legnagyobb érdeklődésre számot tartó eseménye volt a *Művészek – műértők – pszichoanalitikusok az alkotásról* című kerekasztal-beszélgetés. Művészet és pszichoanalízis, művészek és pszichoanalitikusok találkozása mindig figyelemfelkeltő esemény, különösen, ha a találkozás valóban személyes. A konferencia sztárvendégei *Rakovszky Zsuzsa*, *Spiró György* és *Tóth Krisztina* írók, költők voltak, a kerekasztal pszichoanalitikus szekcióját *B. Gáspár Judit* és *Erdélyi Ildikó* (mint moderátor) képviselte, a pszichoanalitikusan tájékozott műértőket pedig *Bókay Antal*, *Erős Ferenc* és *Jádi Ferenc*. A tágas előadóterem zsúfolásig megtelt, mindenki érdeklődéssel várta, mi fog történni. És valóban, a találkozás nagyon érdekes volt és tanulságos, noha a személyesség varázsát inkább az pszichoanalitikusok, műértők és alkotók fizikai jelenléte biztosította, nem maga a találkozás. Kétségtelen, hogy az irodalom és pszichoanalízis számos ponton kapcsolódnak. Freud óta napirenden van az irodalmi alkotások és szerzőik pszichoanalízise. Pszichoanalízis és irodalomtudomány – ahogyan azt Bókay Antal is kifejtette a beszélgetés során – több közös paradigmaváltáson esett át, az utóbbi évtizedekben a pszichoanalitikus irányultságú irodalmárok is inkább a művet mint szövegkonstrukciót analizálják a szerző helyett. Kimondva-kimondatlanul is közös vonás a nyelvvel való munka és az önismeret. És ha már éppen ezen a konferenciáról beszélünk, számos pszichoanalitikus eladó hangsúlyozta a klinikai munka kreatív, alkotó jellegét, az analitikus személyes stílusának szerepét.

Erdélyi Ildikó moderátorként éppen ezeket a problémákat vetette fel: megragadhatók-e az alkotás során működő tudattalan folyamatok, hogyan kapcsolódik vers, álom, regény és szerző, hogyan jön létre a műalkotásban a szerző vagy szereplő mint *konstruált én*. Az analitikus kérdését az alkotók – konstruktív – ellenállása követte, elindult egy izgalmas beszélgetés a szövegek közötti áthallásokról, arról, hogyan lesz a szereplő, vagy a vers lírai elbeszélője maszk, a szöveg pedig kosztüm, olyan konstrukció, amelyekben elrejtőzhet a szerző, hogy el tudja mondani, amit akar. „Gyuri, van-e közöd Urihoz?” – kérdezte B. Gáspár Judit Spiró Györgyöt, tovább firtatva szerző és hőse közötti tudatos/tudattalan kapcsolatokat. Uri alkotója így kénytelen volt az analitikus(á)nak az intertextualitásról, és a kultúra-kánonról értekezni. *Rakovszky Zsuzsa* és *Tóth Kriszta* érdekes gondolatokat fogalmazott meg az archaizáló nyelvről, a parafrázisról és a (vers)formáról mint a rejtőzködés, az utalás, és a megnyilvánulás egy sajátosan alkalmazható lehetőségéről, és hallottunk egy szép verset a szerző, *Tóth Kriszta* előadásában.

A nagyközönség előtt tehát, amennyire egy kerekasztal-beszélgetés ilyesmire alkalmat adhat, feltárultak az írók dolgozószobáinak műhelytitkai. Noha az eredeti problémafelvetés valóban a művészet és a pszichoanalízis analógiáira és eltéréseire irányult, az írók beszámolóihoz nem igazán kapcsolódott a többi hozzászólás. A másfél órás beszélgetéshez túl sok volt nyolc

résztevő, vagy az idő volt kevés a kölcsönös reflexiókra. Fontos témák kerültek szóba, több, önmagában is érdekes előadás lehetősége villant fel, az idő rövideje és sok beszélgetőtárs miatt azonban ezek töredékesek maradtak, elveszett a találkozás párbeszéd-, vagy beszélgetés jellege. Bókay Antal röviden áttekintette pszichoanalízis és irodalomtudomány viszonyát, összevetette Tóth Krisztina egy versét a parafrazált József Attila verssel. Szó esett még talált holmikról, lopott szavakról, szöveg-lomokról, konstruált és valós személyekről. B. Gáspár Judit felvetett ugyan egy lehetséges analógiát az analitikus páciense és az irodalmi szövegek szereplője között, miszerint a megnyilatkozó analitikus a páciens mögé rejtőzik, ahogyan szerző a hőse mögé, de sajnos ez sem görgette tovább a beszélgetést.

Az írók dolgozószobái megnyíltak, a rendelő – az analitikus dolgozószobája - zárva maradt, bennragadt az alkotó pszichoanalitikus. Ebből a beszélgetésből nem derült ki, miben rejlik az analitikus alkotó kreativitása, hogyan viszonyul az analitikus („szerző”) tudattalanja pácienséhez, vagy ahhoz, akit a páciens (mint „szerző”) belőle, az analitikusból, konstruál, mi motiválja a pszichoanalitikust hivatása gyakorlásakor, hogyan jön létre esettanulmány mint alkotás stb, így nem mutatkozhattak meg az irodalom és pszichoanalízis munkamódjának egyéb lehetséges analógiái sem. Mindezek ellenére, vagy éppen emiatt, a találkozás kifejezetten izgalmassá vált: a hallgatóság már a közönség soraiban ülve sem nagyon állta meg, hogy ne ossza meg véleményét szomszédjával. Mivel a beszélgetést követően nem sok idő maradt nyilvános kérdésekre, felvetésekre, a helyszínen az előtérben és a kávézóban, később egyéb fórumokon folytatódott a vita: mit kezdhet a pszichoanalízis a művészettel, és mit kezdhetnek a művészek a pszichoanalízissel. Fontos lenne, hogy az „első interjú” a továbbiakban valódi *találkozások* kövessék, több időt és teret adva a párbeszédnek és a kölcsönös személyességnek.

A péntek délutáni program során három szekció és egy műhely futott párhuzamosan, a kínálat valóban zavarba ejtően gazdagnak bizonyult. Az *Álom és alkotás* című szekcióban két előadás Paneth Gáboré és Bókay Antalé foglalkozott az álommal, a tudattalanhoz vezető királyi út jellegével, az értelmezés lehetőségeivel. Paneth Gábor a labirintus-álmokról beszélt, alapos kultúrtörténeti áttekintéssel és meggyőző terápiás illusztrációkkal. Kiemelte, hogy bizonyos motívumok (így a labirintus is) olyan manifesztumok, amelyek önreferenciálisak: a psziché állapotát mutatják fel, alkalmasak arra, hogy az álom és az álmodó megjelenítse önmagát. A labirintus-álom bizonyos szempontból magát az analízist reprezentálja, az önelveszejtés és a változás lehetőségét egyaránt tartalmazza: egyrészt kapcsolatba hozható olyan énhatár-jelölőkkel, mint anyaméh, születés, halál, tudattalan, másrészt egyúttal megjeleníti a kreativitás, gyógyulás folyamatát. Bókay Antal egy álom-klasszikus, Freud Irma-álmának recepciótörténetén mutatta be, miképpen lesz az álomból szöveg, és hogyan válik az álom egy olyan különös szöveghagyomány, mint a pszichoanalízis, klasszikusává. A Freud-álom sajátos „kanonizálási” eljárásai ugyancsak határkérdéseket feszegetnek: a recepciótörténet során az alkotás-befogadás aktusával, a jelentés és szubjektum mibenlétével kapcsolatban fogalmazódnak újra állítások és kérdések. *Bálint Katalin* szintén a recepciótörténet felől vizsgálta Ingmar Bergman *Persona* című filmjét. Az előadásból is kiderült, hogy Bergman alkotása és a filmmel kapcsolatos pszichoanalitikus reflexiók lehetőséget nyújtanak olyan örök kérdések és problémák újragondolására, mint terápiás kapcsolat, „projektív identifikáció”, korai anya-gyerek viszony.

A péntek késő délután és az este Székács István emlékééről szólt. Külön szekcióban elevenítették fel személyes élményeiket az egykori tanítványok és munkatársak, majd a portréfilmet nézve azok is szinte élménnyel felérő képet kaphattak a száz éve született pszichoanalitikusoról, akiknek erre addig nem volt lehetőségük.

A szombati nap egy része Nemes Livia emlékének jegyében telt, a szekciók előadásaival az egykori tanítványok és kollégák saját munkásságuk bemutatása kapcsán tették élővé Nemes Livia örökségét. *Nyerges Katalin* egy kisfiú terápiájáról beszélt. Előadásában bemutatta, hogy a gyermeki gondolkodás, a korai kapcsolatok, és a nyelvhasználat miképpen fonódnak össze. A személyiség „mélystruktúrája” a nyelv mélystruktúrájával kölcsönviszonyban áll, a kisfiú terápiája során az Én-Te névmások utaló-jelölő funkciója állt helyre a kommunikációs és a „kapcsolati” kompetencia szintjén egyaránt. *Vincze Anna* a *Harry Potter* szereplőinek karakterét és egymáshoz való viszonyait elemezte mint lehetséges kötődési mintázatokat, kiemelve a *mágia* funkcióját: ami a varázslóknál iskolai tananyag, nekünk, egyszerű földi halandóknak, is a „csodálatos” és a „valóságos” összeillesztését teszi lehetővé. *Ajkay Klára* és munkatársai, *Garami Vera* és *Ehmann Bea* a pszichoanalitikus terápiák hatásvizsgálatára tettek kísérletet. Egykori páciensek írásos visszaemlékezéseit értelmezték tartalomelemző program segítségével. A vizsgálat eredményei szerint a hatás elsősorban a kapcsolaton keresztül valósul meg, a kognitív, értelmező elemek kisebb szerepet játszanak, inkább a nem-verbális tapasztalatok, élmények, érzések, nyomán indul el a változás.

Szintén Nemes Líviára emlékezve beszélt az ebéd utáni szekcióban *Lukács Dénes*, *Paneth Gábor* és *Fülöp Márta*. *Lukács Dénes* előadásában a pszichoanalitikus fantáziáival foglalkozott. Amikor a reális információk hiányosak, kénytelenek vagyunk fantáziával pótolni a hézagokat. E fantáziák, különösen, ha pszichoanalízisről van szó, gyakran öltönek rivalizáló – ödipális, vagy szadisztikus, grandiózus jelleget. Az előadás e fantáziatevékenység működésének a szoros értelemben vett terápiás téren kívül eső terepeit mutatta be: esetmegbeszélő csoportokat, szupervíziót, az analitikus nappali szakmai álmódosításait, pszichoanalitikus egyesületek terét – mindazokat a helyszíneket, ahol az analitikus „családregei” játszódhatnak. *Paneth Gábor* ezúttal az anyagyilkosságról beszélt kriminálpszichológiai eseteket valamint Kosztolányi *Édes Anna* regényét elemezve. Az anyagyilkosság, és inverze, a gyerekgyilkosság (lajtosabb esetekben az abortusz) értelmezhető a Mahler-féle újraközeledési fázis bizonyos értelemben „végleges” megoldási kísérleteként. Az előadó szemléletes példaanyagon mutatta be, hogyan jelenik meg ugyanaz a pszichés tartalom álomban, neurózisban, szépirodalomban, és bűncselekményben.

A késő délutáni *Elmélet és alkotás* című szekcióban a szépirodalom, filmművészet, képzőművészet és a pszichoanalízis összefonódásairól beszéltek az előadók. *Erős Ferenc* egy sajátos regényműfajt, a pszichoanalitikus pikareszk-regényt mutatta be. E regények hősei, olykor szerzői pszichoanalitikusok, pontosabban olyan hontalan *csavargók*, akik belső vagy külső vidékek furcsaságait analizálják kalandos utazásaik során – nem egyszer bűntény után nyomozva. *Erdélyi Ildikó* a francia pszichoanalízis szerteágazó szellemi gyökereiről beszélt, keresve, miből adódhat a francia pszichoanalízis jellegzetes, erősen metaforikus, nyelvközpontú elmélete és gyakorlata. Egy esetrészlettel illusztrálta a metaforikus francia elméletek, és az ugyancsak metaforikus, de „prózaibb” angolszász teóriák párhuzamos alkalmazhatóságát. *Stark András* Patrice Leconte *Intim vallomások* c. filmjén keresztül mutatta be, mi a különbség pszichoanalitikus és adószakértő között. Az előadásból kiderült, hogy tulajdonképpen semmi, ha az adott szakma képviselője kellő lelkiismerettel és érzékenységgel végzi a munkáját. Leconte filmje kapcsán az előadó és a hallgatóság eltűnődött azon, hogy mi definiál egy terápiás kapcsolatot, ha terapeuta nem terapeuta, a páciens meg rendre eltéveszti az ajtót.

Saját programfüzetem a két nap alatt ennyit tett lehetővé. A kiváló szervezés, a színes program és a nagyobb nyilvánosság kölcsönhatása eredményeként létrejött egy olyan rendezvény, ahol pszichoanalitikus, irodalmár, filozófus, társadalomkutató, egyetemista, előadóként, hallgatóként, nézelődőként egyaránt jól érezhette magát.

